

SINIF ÖĞRETMENLERİNİN ÖZEL EĞİTİME GEREKSİNİM DUYAN ÖĞRENCİLERDE BEDEN EĞİTİMİ DERS PROGRAMINDAN VE KAYNAŞTIRMA EĞİTİMİNDEN KAYNAKLANAN SORUNLARININ İNCELENMESİ*

Pervin Toptaş DEMİRCİ

Kafkas Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. İkrâm ÇINAR

Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi

Yrd. Doç. Dr. Nevzat DEMİRCİ

Kafkas Üniversitesi Eğitim Fakültesi

ÖZET

Bu çalışmada sınıf öğretmenlerinin özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin beden eğitimi ve spor ders programından ve kaynaştırma eğitiminden kaynaklanan sorunlarına ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlandı. Veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen anket uygulandı. Elde edilen verilerin frekans, yüzde (%) dağılımı ve aritmetik ortalama ($\bar{x}$) kullanılarak genel durum ortaya konmaya çalışılmıştır. Veri toplama aracının geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış; iç tutarlılık katsayısı .86 olarak hesaplanmıştır. Öğretmenlerin görüşüne göre, programdaki kazanımların açık ve anlaşılır olduğu, engellilerde beden eğitimi ve spor konu alanını kapsadığı belirlenmiştir. Ancak, engelli çocukların ihtiyaçlarını karşılamadığı, topluma uyumunu kolaylaştırmadığı, engelli öğrencilerin engelleri ve yetenekleri doğrultusunda hazırlanmadığı gözlemlendi. Sonuç olarak; engellilerde beden eğitimi ve spor dersi programından kaynaklanan sorunlar olduğu, öğrencilerin kaynaştırma eğitimi konusunda ciddi problemler yaşadığı belirlendi. Bu nedenle, beden eğitimi ders programından ve kaynaştırma eğitiminden kaynaklanan sorunların engellilerle ilgili eğitim ve öğretimi olumsuz etkilediği sonucuna varılabilir.

Anahtar Kelimeler: Özel Eğitim, Beden eğitimi, Kaynaştırma, sınıf öğretmeni

STUDYING THE PROBLEMS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS DERIVED FROM INCLUSIVE EDUCATION AND PHYSICAL EDUCATION PROGRAMME OF THE STUDENTS IN NEED OF SPECIAL EDUCATION

ABSTRACT

In this study it was aimed to define the point of views of the classroom teachers about the problems derived from physical education course programme and inclusive education of students. A question naire was applied such as data collecting tool. It was tried to find out the general position by using frequency, percentage rate and arithmetic mean. The reliability and credibility analyses of the data collecting tool were studied on and its internal consistency was 86. According to the teachers' point of views, it was pointed out that the gains of the study were clear and understandable, contained physical education subject area. But, it was observed that it didn't meet the needs of the disabled students, didn't make the adaptation of them to the society, wasn't prepared according to the students' abilities. As a result it was understood that; there were problems derived from the physical education programme, the students faced to serious problems about inclusive education. For that reason the problems derived from the physical education course programme and inclusive education.

Key Words: Special education, Physical education, Inclusive education, Classroom teacher.

*“Sınıf Öğretmenlerinin Engellilerde Beden Eğitimi Ve Spor Dersini Etkileyen Sorunlara İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi” tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

Eğitimin genel amacı, sosyal bir varlık olan insanların toplumsal yaşama sağlıklı ve verimli bir biçimde uyum sağlamalarına yardım edebilmektir. Eğitimde hedeflerin gerçekleşmesi öğrencinin zihinsel eğitimi yanında, fiziksel eğitimi ile olanaklıdır. Genel eğitimin tamamlayıcısı ve ayrılmaz bir parçası olan beden eğitimi, aynı zamanda bu amaçları gerçekleştirmek için gereklidir (Güneş, 2002:1-2). Temel eğitim hizmetinde uygun eğitimi gerçekleştirirken; eğitimde bireysellik, kendi yaş grupları ile birlikte eğitim alma, özrün erken fark edilmesi, özel hizmetin bireye ulaştırılması, eğitimde süreklilik, eğitimde işbirliği ve tek elden planlama ve yürütme ilkeleri esas alınmalıdır. Bu nedenle, ülkeler özel eğitime ihtiyacı olan birey eğitimi için “uygun eğitim” programları hazırlamalıdır. Engellilere uygulanacak “uygun eğitim” programlarının içinde ise beden eğitimi ve spor uygulamalarının önemi sporun bireye kazandırdığı nitelikler göz önüne alındığında kendine yeten bir birey olarak yaşamın devamlılığını sağlama ve toplumsal uyum yönüyle ne kadar önem taşıdığı bilinmektedir (Çalışkan, 2011:30).

Beden eğitimi, genel eğitimin vazgeçilmez bir parçası (Aracı, 1998:14); işbirliğinin, uygun düzeyde rekabetin, kişisel ve sosyal sorumluluğun öğretildiği ideal bir alandır (Pettifor, 1999). Engelli çocuklar aktif ve sağlıklı bir yaşam biçimi için gerekli olan bilgi, beceri ve tutumları kendiliğinden geliştiremedikleri belirtilirken bu gelişim ancak öğrenme süreci içerisinde mümkün olabilmektedir. Bu nedenle öğrenme, çocukluk döneminde başlamalı ve okulların üzerine düşen görev ise, öğrenme ortamını hazırlamak, engelli öğrencilerin günlük bedensel etkinliği hayat boyu alışkanlık hâline getirmesini ve sağlıklı bir yaşam biçimi

kazanmalarını sağlamaktır (Education, 2006:1). İlköğretim okullarındaki engelli çocuklar için düzenli beden eğitimi ve sporun faydaları yıllardır vurgulanmasına rağmen, pek çok sınıf öğretmeni beden eğitimi dersini etkili bir şekilde yürütecek güven, öğretim ve zaman eksikliği yüzünden bu dersten kaçınabilmektedir (Morgan ve Bourke, 2004). Bu nedenle; programlarda öngörülen hedefler doğrultusunda belirlenen konuların uygulanmasında temel görev sınıf öğretmenlerine düşmektedir. Kaliteli bir beden eğitimi dersi için etkili bir sınıf öğretmenine gereksinim duyulmaktadır. Dolayısıyla, öğretmenin beden eğitimi dersi ile ilgili bilgi, beceri ve tutumları engelli öğrencilerin öğreniminde oldukça önemlidir (Saydam, 2003:75).

İlköğretimde beden eğitimi ve spor dersi bir ders ve bir eğitim etkinliği olarak programlarda belli bir yer tutmakta ve bu derslere belirli bir sürede ayrılmaktadır. Fakat başka alanlarda olduğu gibi programlara giren ilke ve konular, uygulamadaki etkinlikler ve bunların gerçekleşme oranları arasında çok önemli boşluklar bulunmaktadır. Bu nedenle, sınıf öğretmenliği eğitimi lisans programında yer alan beden eğitimi ile ilgili derslerin asıl amacı; sınıf öğretmeni adaylarında ilköğretim I. kademeye yönelik beden eğitimi ve spor öğretim yeterliliği oluşturmaktır. Bu yeterliliğin oluşturulması için en sağlıklı yaklaşım ve yöntem, sınıf öğretmeni adaylarının “ ilköğretim beden eğitimi dersi öğretim programı”nın içerik, kapsam ve uygulamalarına vakıf olmalarının sağlanmasıdır (Topkaya, 2011:174). Eğitim fakültelerinin yeniden yapılandırılması çerçevesinde yapılan değişiklikler sonucunda “Beden eğitimi I ve II” dersleri kaldırılarak yerine “Beden eğitimi ve spor kültürü” dersi getirilmiş ve ders saatleride 2 saat uygulama 1 saat teorik olmak üzere yeniden düzenlenmiştir. “Beden eğitimi ve oyun öğretimi” dersinin ise teorik kısmı azaltılarak 1 saat teorik 2 saat uygulama şeklinde yeniden yapılandırılmıştır. Ancak tüm bu yeniden yapılandırma çalışmalarına rağmen sınıf öğretmeni yetiştiren eğitim fakültelerinin ders programları içerisinde “Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor” ile ilgili hiç bir ders konulmamıştır.

Kaynaştırma eğitimi; özel eğitime gereksinimli öğrencilerin hiçbir özel eğitim desteği olmadan aynı yaştaki akranlarıyla yalnızca aynı sınıf ortamında, birlikte eğitimleri anlamına gelmemektedir. Kaynaştırma eğitimi özel eğitim gerektiren öğrencilerin genel eğitim sınıflarında uygun özel eğitim desteği sağlanarak eğitim görmeleridir (Babaoğlu - Yılmaz, 2010: 345). Dolayısıyla, engelli öğrenciler için beden eğitimi ve spor dersleri zengin, ilginç ve heyecan verici olan koşu, atlama, sıçrama, sekme v.b hareketler ile bireysel ve grup oyunlarını kapsama yönüyle engelli bireylerin gelişimi açısından çok büyük bir potansiyele sahiptir. Beden eğitimi ve spor engelli bireylerin sağlam ve engelli bireylerle bir araya gelmelerine olanak sağlayarak özel eğitimde ulaşılması hedeflenen kaynaştırma için son derece önemli bir işlevi yerine getirmektedir (Özer, 2001: 2). Özel Eğitime gereksinim duyan engelli öğrenciler için beden eğitimi ve spor dersi öğretim programlarının istenilen amaçlar doğrultusunda bilimsel olarak hazırlanması yeterli görülmezken bir programın güzel hazırlanmış olmasından çok uygulanabilir olması da önemli olabilmektedir (Sanioglu ve vd .2008:40). Bu nedenle, sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi dersinde kaynaştırma eğitiminin başarıya ulaşması için bazı yeterliliklere sahip olması gerekebilir. Bunlar; kaynaştırmaya başlamadan önce kaynaştırılacak öğrenciyi ve kaynaştırma sınıfını hazırlama, kaynaştırma öğrencisi için eğitsel amaç saptama ve kaynaştırma öğrencisi için öğretici, kolaylaştırıcı ve destekleyici etkinliklerde bulunmalıdır. Ayrıca, kaynaştırma eğitimi ilkelerini bilme ve uygulayabilme,

özel eğitim gerektiren bireyleri tanılama, kaynaştırma eğitiminde kullanılan yöntem ve teknikleri bilme-uygulayabilme ve ölçme değerlendirmelerinin sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilmesi olarak ifade edilebilir (Battal, 2007:48-49).

Dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi bizim ülkemizde de, ilköğretim I. Kademe beden eğitimi derslerini işleme sorumluluğu sınıf öğretmenlerine bırakıldığı gözlenirken birçok sınıf öğretmenin engellilere yönelik almış oldukları eğitimden kaynaklanan eksiklik, beden eğitimi ve spor öğretimine yönelik tutumlarını olumsuz etkilemektedir. Sınıf öğretmenleri için beden eğitiminin önemi diğer derslerle kıyaslandığında daha az olmakla birlikte, nitelikli bir beden eğitimi dersinin hazırlığı ve öğretimi öğretmenin diğer sorumluluklarından feragat ederek çok fazla zaman ve enerji harcamasını gerektirmektedir. Öğretmenlerin beden eğitimi programlarını yürütürken kontrolleri dışında olan ders saati, beden eğitimi tesisleri, profesyonel gelişimlerini sağlayacak parasal kaynak, malzeme alımı, idari saygı ve destek gibi pek çok faktör bulunmaktadır. Bilgi, deneyim ve çevresel şartlar sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi programlarında engelli öğrencilerin katılımlarını engelleyen nedenler arasında gösterilmektedir (Roth, 2005:152-153).Sınıf öğretmenlerinin çalışmaları bireyselleştirme ve çocuk başarıya kadar öğrenmeyi küçük parçalara bölebilmek yeteneğine ihtiyacı vardır. Ancak ülkemizde hala öğretmen yetiştiren tüm fakültelerde çoğu öğretmen adayı öğrencilerimiz engellilerde beden eğitimi ve spor dersi almadan programı tamamlayıp öğretmenliğe atanmaktadır. Bu durum engelli öğrencilerin programdan okullarını terk ederek ayrılmasına neden olan faktörlerin ilk sıralarında yer aldığı ileri sürülmektedir (Sarı, 2003:22). Tüm bu bilgilerden yola çıkarak bu çalışmanın amacı; özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin beden eğitimi ve spor ders programından ve kaynaştırma eğitiminden kaynaklanan sorunların tespit etmektir.

YÖNTEM

Çalışmaya gerekli izinler alındıktan sonra başlandı. Çalışmada sınıf öğretmenlerinin engellilerde beden eğitimi ve spor dersini etkileyen sorunlarına ilişkin öğretmen görüşlerine başvurulmuştur. Bu bölümde, araştırmanın evreni veri toplama aracının geliştirilmesi, verilerin çözümlenmesi ve yorumlanması yer almaktadır.

Örneklem

Araştırmanın çalışma evrenini 2011-2012 eğitim-öğretim yılında Kars il merkezindeki ilköğretim I. kademe görev yapan sınıf öğretmenleri ve 75.yıl zihinsel engelliler öğretmenleri olmak üzere 99 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin sınıflarında bulunan engelli öğrencilerin engel grubu Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Engelli öğrencilerin engel grupları

	Engel Grupları	Engelli Öğrenci Sayısı	%
1	Görme Engelli	1	1
2	İşitme Engelli	3	3,0
3	Konuşma Engelli	1	1
4	Bedensel Engelli ve Süreğen Hastalığı Olan	6	6,1

5	Uyum Sorunu Olan	4	4
6	Öğrenme Güçlüğü Olan	33	33,4
7	Zihinsel Engelli Olan	21	22,2
8	Birden Çok Engeli Olan	30	30,3
TOPLAM		99	100,0

Tablo: 1. incelendiğinde araştırmaya katılan öğretmenlerin sınıflarında bulunan engelli öğrencilerin engel gruplarında dengeli bir dağılım olmadığı görülmektedir. Öğrencilerin özür guruplarına bakıldığında % 1,0’i görme engelli, % 3’ü işitme engelli, %1’i konuşma engelli, % 6,1’i bedensel engeli ve süreğen hastalığı olan, % 4’ü uyum sorunu olan, % 33,4’ü öğrenme güçlüğü olan, % 21,2’si zihinsel engelli iken % 30,3’ü ise birden çok engeli sahip olduğu belirlenmiştir.

Veri Toplama Aracı

Engellilerde beden eğitimi ve spor dersini etkileyen sorunların incelenmesine ilişkin yaklaşımının benimsenmesi suretiyle, ilköğretimde bu dersin öğretimini yapan sınıf öğretmenlerinin görüş ve önerilerinin derinlemesine betimlenmesine ve programın incelenmesine çalışılmıştır. Anket, araştırmacı tarafından, anket hazırlama basamakları ve yöntemleri kullanılarak bu alanda öncelikle literatür taraması yapılmış, anket sorularının hazırlanması sırasında öncelikle benzeri konularda yapılan çalışmaların soru içerikleri ve sorunlar incelenerek önce taslak olarak hazırlanmıştır. Uzman görüşlerine başvurularak 37 maddeden oluşan anket maddelerinin birbirlerine benzerliği ya da yakınlığı tespit edilen 16 problemleri maddesi çıkartılmış ve gerekli düzeltmeler yapılarak 21 maddeye indirilerek ankete son şekli verilmiştir. Araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından sınıf öğretmenlerinin özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin beden eğitimi ve spor ders programından ve kaynaştırma eğitiminden kaynaklanan sorunlara ilişkin görüşlerinin incelenmesi adlı anket hazırlanmıştır. Araştırma için kullanılan anket iki bölümden oluşmaktadır. Anket 21 sorulu 5’li Likert tipi derecelmeli bir ankettir. Ağırlıklı aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı Tablo 2 ‘de verilmiştir.

Veri toplama aracının geçerlik ve güvenilirlik analizleri yapılmış; iç tutarlılık katsayısı (Cronbach Alpha Katsayısı) $\alpha = 0,86$ olarak hesaplanmıştır.

Tablo 2: Ağırlıklı aritmetik ortalamaların değerlendirme aralığı

Aralık	Seçenek	Aralığın Değeri	Değerlendirme
1.00-1.80 arası	Her zaman	“Çok olumlu” puan aralığı	En üst düzey yeterlik
1.81-2.60 arası	Genellikle	“Olumlu” puan aralığı	Üst düzey yeterlik
2.61-3.40 arası	Bazen	“Orta” puan aralığı	Orta düzey yeterlik
3.41-4.20 arası	Nadiren	“Olumsuz” puan aralığı	Alt düzey yeterlik
4.21-5.00 arası	Hiçbir zaman	“Çok olumsuz” puan aralığı	Yetersiz

Anketteki aritmetik ortalamalar Tablo 2’deki değerlendirme aralığı dikkate alınarak, ortalamanın hangi dilimde olduğuna bakılarak, anlamlandırılmış ve bulgular yorumlanmıştır.

Verilerin Analizi

Kars Rehberlik ve Araştırma Merkezinden (RAM) raporlu olarak hangi okulda kaç engelli öğrenci olduğuna dair bilgi ve belge alınarak anket uygulamasına başlanılmıştır. Sınıf öğretmenlerinin özel eğitime gereksinim duyan öğrencilerin beden eğitimi ve spor ders programından ve kaynaştırma eğitiminden kaynaklanan sorunlara ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlayan bu araştırmada kullanılan araç, likert türü beşli dereceleme ölçeğidir. Dereceleme maddeleri, “her zaman”, “genellikle”, “bazen”, “nadiren” ve “hiçbir zaman” seçeneklerinden oluşturulmuştur. Yanıtlar “her zaman”dan “hiçbir zaman”a ve 1’den 5’e doğru sayısal değerler verilerek puanlanmıştır. Ancak, 1,14, 19, 20, 21’ci maddelerin olumsuz anlam ifade etmeleri nedeni ile 5’den 1’e doğru bir puanlama yapılmıştır. Yapılan puanlamada yüksek puanlar olumsuz, düşük puanlar ise olumlu olarak değerlendirilmiştir. Değerlendirme ölçeğinin puan aralığının hesaplanmasında en yüksek değer olan 5’ten, en düşük değer olan 1 çıkarılmış ve elde edilen 4 sayısı seçenek sayısı 5 olduğundan 5’e bölünmüştür. Bunun sonucunda .80 katsayısı bulunmuştur.

BULGULAR

İlköğretim I. kademedeki engellilerde beden eğitimi ve spor ders programından kaynaklanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir? sorusuna cevap bulabilmek amacıyla öğretmenlere yöneltilen 10 maddeye ilişkin aritmetik ortalama, frekans ve yüzdesi hesaplanarak Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3: Programdan kaynaklanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşlerinin dağılımı

Programdan Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri	Aritmetik Ortalama ($\bar{X}$)	Her Zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir Zaman		Toplam	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%		
1. İlköğretim beden eğitimi spor programındaki kazanımların ifadeleri açık ve nettir.	3,48	5	5,1	5	5,1	25	25,3	53	53,5	11	11,1	99	100
2. İlköğretim programındaki kazanımlar beden eğitimi ve spor konusunun özelliklerine uygundur.	2,55	10	10,1	49	49,5	21	21,2	13	13,1	6	6,1	99	100
3. Beden eğitimi programındaki kazanımlar engelli öğrencilerin beden eğitimi ve spor ihtiyaçlarını	3,55	4	4,0	16	16,2	21	21,2	37	37,4	21	21,2	99	100

---

karşılacak niteliktedir.

---

4. Beden eğitimi ve spor programındaki kazanımlar engelli öğrencilerin topluma uyumunu kolaylaştıracak niteliktedir.	3,58	4	4,0	11	11,1	27	27,3	37	37,4	20	20,2	99	100
--	------	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	------	----	-----

---

5. Beden eğitimi programındaki beden eğitimi ve spor dersi içerikleri engelli öğrencilerin engelleri doğrultusunda hazırlanmıştır.	4,11	2	2,0	7	7,1	15	15,2	29	29,3	46	46,5	99	100
--	------	---	-----	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	-----

---

6. Beden eğitimi programındaki beden eğitimi ve spor dersi içerikleri engelli öğrencilerin yetenekleri doğrultusunda hazırlanmıştır.	4,13	3	3,0	6	6,1	11	11,1	34	34,3	45	45,5	99	100
--	------	---	-----	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	-----

---

7. Beden eğitimi ve spor dersi içeriğinde her engelli öğrenci kendi bireysel yeteneklerine göre spor branşlarını belirler.	4,02	3	3,0	7	7,1	16	16,2	32	32,3	41	41,4	99	100
--	------	---	-----	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	-----

---

8. Beden eğitimi ve spor dersi engelli öğrencilerin engel ve yetenek gruplarına göre işlenmektedir.	4,04	1	1,0	6	6,1	21	21,2	31	31,3	40	40,4	99	100
---	------	---	-----	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	-----

---

9. Beden eğitimi ve spor programı engelli öğrenciler için uygun eğitimsel uygulamaları içermektedir.	3,97	2	2,0	8	8,1	13	13,1	43	43,4	33	33,3	99	100
--	------	---	-----	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	-----

---

10. Beden eğitimi ve spor dersi programı engelli öğrencilerin motor becerilerini	3,85	1	1,0	11	11,1	21	21,2	34	34,3	32	32,3	99	100
--	------	---	-----	----	------	----	------	----	------	----	------	----	-----

---

geliştirmeye
odaklanmıştır

Tablo 3.1.1'e göre birinci maddede yer alan bu ifadeye olumsuz görüş bildiren öğretmenlerin toplamının % 64,6 olduğu görülmektedir. Bu ifadeye verilen cevapların aritmetik ortalamasının ($\bar{X}=3,48$) "olumsuz" değerlendirme aralığına denk geldiğinden sınıf öğretmenlerin algılarına göre programdaki kazanımların açık ve anlaşılır olmadığı şeklinde yorumlanması doğru olacaktır. İkinci maddede yer alan bu ifadeye verilen cevapların aritmetik ortalaması ($\bar{X}=2,55$) "olumlu" değerlendirme aralığına denk geldiğinden sınıf öğretmenlerin algılarına göre programdaki kazanımların beden eğitimi ve spor konu alanının özelliklerine uygun olduğu şeklinde yorumlanması doğru olacaktır. Üçüncü maddede yer alan ifadeye göre Bu ifadeye "nadiren" ve "hiçbir zaman" şeklinde olumsuz görüş belirten öğretmenlerin toplamı % 58,6'dır. Tablodaki dördüncü maddeye baktığımızda ankete cevap veren öğretmenlerin çoğunluğu % 57,6 'nın mevcut beden eğitimi ve spor programındaki kazanımların engelli öğrencilerin topluma uyumunu kolaylaştırmadığını ifade etmişlerdir. Aynı zamanda, beşinci maddeye göre Öğretmenlerin kendi algılarına göre "alt düzeyde yeterli" ($\bar{X}=4,11$) aralığında değerlendirildiği görülmektedir. Altıncı madde ile ilgili ifadeye, "nadiren" ve "hiçbir zaman" şeklinde olumsuz görüş bildiren öğretmenlerin toplamı % 79,8'dir. Yedinci maddede yer alan "Beden eğitimi ve spor ders içeriğinde her engelli öğrenci kendi bireysel yeteneklerine göre spor branşlarını belirler" ifadesinde "nadiren ve" "hiçbir zaman" şeklinde görüş bildiren öğretmenlerin toplamı % 73,7 gibi büyük bir çoğunluğunu kapsamaktadır. Beden eğitimi ve spor dersi engelli öğrencilerin engel ve yetenek gruplarına göre işlenmemektedir diyen öğretmenlerin toplamı % 71,4'dir. Beden eğitimi ve spor programının özel eğitim gerektiren öğrenciler için uygun eğitimsel uygulamaları içermediğini belirten öğretmenlerin oranı ise % 76,7 düzeyindedir. Beden eğitimi ve spor ders programı engelli öğrencilerin motor becerilerini geliştirmeye odaklanmamıştır diyenlerin oranı ise % 66,6 gibi büyük bir çoğunluğu oluşturmaktadır.

Sınıf öğretmenlerinin engellilerde beden eğitimi ve spor dersinde engelli öğrencilerin kaynaştırılmasından kaynaklanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşleri nelerdir? sorusuna cevap bulabilmek amacıyla öğretmenlere yöneltilen 11 maddeye ilişkin aritmetik ortalama, frekans ve yüzde hesaplanarak tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Engelli öğrencilerin kaynaştırılmasından kaynaklanan sorunlara ilişkin öğretmen görüşlerinin dağılımı

Engelli Öğrencilerin Kaynaştırılmasından Kaynaklanan Sorunlara İlişkin Öğretmen Görüşleri	Aritmetik Ortalama		Her Zaman		Genellikle		Bazen		Nadiren		Hiçbir Zaman		Toplam	
	($\bar{X}$)	f	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Maddeler														

11.Okulumuzda kaynaştırma amaçlı engelli öğrenci gelmeden önce kaynaştırma eğitimi verilir.	3,93	5	5,1	11	11,1	12	12,2	28	28,2	43	43,4	99	100
12. Kaynaştırma eğitimi beden eğitimi ve spor dersinde engelli öğrencilere sporla ilgili beceriler kazandırır.	3,19	7	7,1	24	24,2	20	20,2	26	26,2	15	15,2	99	100
13. Sınıfımdaki engelli olmayan öğrencilerin engelli öğrencilere yaklaşımları olumludur.	1,80	35	35,3	46	46,5	6	6,1	4	4,0	1	1,0	99	100
14. Sınıfımdaki engelli öğrencilerle ilgili en çok beden eğitimi ve spor dersinde problem yaşamım.	2,67	15	15,2	29	29,3	31	31,3	21	21,2	3	3,0	99	100
15. Kaynaştırma eğitimi için beden eğitimi ve spor dersi ile ilgili fiziki koşullar yeterlidir.	3,90	3	3,0	6	6,1	22	22,2	27	27,3	34	34,3	99	100
16. Kaynaştırma eğitimi uygulayan sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi ve spor dersine ilişkin olarak genel tutumları olumludur.	2,32	23	23,1	35	35,4	21	21,2	6	6,1	7	7,1	99	100
17. Engelli öğrenciler beden eğitimi dersinde işlenen konuları uygulamakta güçlük çekmezler.	3,20	3	3,0	26	26,3	30	30,3	28	28,3	12	12,1	99	100
18. Okulumuzda beden eğitimi ve spor dersi ile ilgili kaynaştırma eğitimi gereklidir.	1,90	45	45,5	25	25,3	12	12,1	6	6,1	4	4,0	99	100
19. Beden eğitimi ve spor dersinde kaynaştırma yerine engelli öğrenciler başka derslere alınırlar.	1,91	52	52,6	14	14,1	11	11,1	12	12,1	3	3,0	99	100

---

20. Engelli öğrenciler 2,93 16 16,2 20 20,2 30 30,3 20 20,2 13 13,1 99 100
beden eğitimi ve spor
derslerinde problem
yaşarlar.

21.Kaynaştırma
uygulamalarına devam 3,55 10 10,1 9 9,0 18 18,2 30 30,3 25 25,3 99 100
eden öğrencilerin
birden fazla engelinin
olması beden eğitimi
ve spor ders
uygulamalarını
olumsuz etkiler.

Tabloya bakıldığında okulumuzda kaynaştırma amaçlı engelli öğrenci gelmeden önce kaynaştırma eğitimi verilir ifadesine öğretmenlerin % 71,6'sı "hiçbir zaman" ve "nadiren" şeklinde olumsuz cevap vermişlerdir. On ikinci madde öğretmenlerin algılarına göre ($\bar{x}=3,19$) "orta düzey yeterlik" aralığında değerlendirildiği görülmektedir. Sınıftaki engelli olmayan öğrencilerin engelli öğrencilere yaklaşımları olumludur" ifadesinde öğretmenlerin % 81,8 gibi büyük bir çoğunluğu olumlu cevap vermişlerdir. Öğretmenlerin yarıdan fazlasının ($\bar{x}=2,67$) "orta düzey yeterlik" puan aralığında olduğunu ve engelli öğrencilerle ilgili en çok beden eğitimi ve spor dersinde problem yaşadığını göstermektedir. Tabloya bakıldığında, öğretmen görüşünün ortalamasının ($\bar{x}=3,90$) olumsuz ve "alt düzey yeterlik" aralığında oluşunu, kaynaştırma eğitimi için beden eğitimi ve spor dersi ile ilgili fiziki koşulların yeterli olmadığını belirtmişlerdir. Öğretmenlerin % 58, 5'i nin engellilerde beden eğitimi dersi ile ilgili genel tutumları olumlu iken, % 13,2'si ise olumsuz cevap vermiştir. Öğretmenlerin % 70,8'i beden eğitimi ve spor dersi ile ilgili kaynaştırma eğitiminin gerekli olduğu yönünde görüş belirtirken, % 10,1'i ise gerekli olmadığını belirtmiştir. Beden eğitimi ve spor dersinde kaynaştırma yerine engelli öğrenciler başka derslere alınırlar" ifadesinde öğretmenlerin % 52,6'sı "her zaman", % 14,1'i "genellikle", % 11,1', "bazen" % 12,1'i "nadiren" ve % 3,0'ü ise "hiçbir zaman" şeklinde görüş belirtirken, % 7,1'i ise boş bırakmıştır. Engelli öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerinde problem yaşadığını düşünen öğretmenlerin toplamı % 66,7'dir. Diğer taraftan öğretmenlerin % 20,2'de "nadiren" problem yaşadığını belirtmişlerdir. Kaynaştırma uygulamalarına devam eden öğrencilerin birden fazla engelinin olması beden eğitimi ve spor ders uygulamalarını olumsuz etkiler öğretmenlerin % 55, 6'sı bu görüşü desteklerken, % 10,1', ise desteklemediğini ifade etmiştir.

TARTIŞMA

Eğitim programının hedefleri engellilerde beden eğitimi ve spor açısından bireyin ihtiyaçlarına uygun olmalıdır. Yapılan araştırmada öğretmenlerin büyük bir çoğunluğunun (% 64,6) beden eğitimi programındaki kazanımların engelli öğrencilerin beden eğitimi ve spor ihtiyaçlarını karşılayacak nitelikte olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu ifadeye verilen cevapların aritmetik ortalamasının ($\bar{x}=3,48$) "olumsuz" değerlendirme aralığına denk geldiğinden sınıf öğretmenlerin algılarına göre programdaki kazanımların açık ve anlaşılır

olmadığı şeklinde yorumlanması doğru olacaktır. Eğitim programlarının en önemli işlevi toplumun bütünlüğünü koruyan ve toplumun devamını sağlayacak bireyler yetiştirmektir. Bu nedenle eğitim programının hedefleri engellilerde beden eğitimi ve spor açısından toplumun ihtiyaçlarına uygun olmalıdır. Aynı zamanda, beden eğitimi ve spor programındaki kazanımların engelli öğrencilerin topluma uyumunu kolaylaştırmadığı (% 57,6), beden eğitimi programındaki beden eğitimi ve spor ders içeriklerinin engelli öğrencilerin engelleri doğrultusunda hazırlanmadığı (% 46,5), engelli öğrencilerin engelleri ve yeteneklerini göz önünde bulundurmadığı sonucuna varılmıştır. Öğretmenlerin kendi algılarına göre “alt düzeyde yeterlik” ($\bar{x}=4,11$) aralığında değerlendirildiği görülmektedir. Bu bulgulara göre; araştırmaya katılan öğretmenlerin çoğunluğu beden eğitimi programındaki beden eğitimi ve spor ders içeriklerinin engelli öğrencilerin engelleri doğrultusunda hazırlanmadığını belirtmektedirler.

Aynı zamanda, Çevirim (2009) yaptığı çalışmada, ilköğretim I. Kademe beden eğitimi ve spor programlarının engellilere yönelik bir programdan ziyade normal eğitim veren ilköğretim okulları beden eğitimi programlarında daha uygulanabilir olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu sonuçlar bizim bulgularımızı destekler niteliktedir. Bu nedenle, Beden Eğitimi ve Spor uygulamalarının önemi sporun bireye kazandırdığı nitelikler göz önüne alındığında kendine yeten bir birey olarak yaşamın devamlılığını sağlama ve toplumsal uyum yönüyle ne kadar önem taşıdığı bilinmektedir. Planlanacak olan Beden Eğitimi programları engelli bireylerin engel durumları göz önüne alınarak ihtiyaçlarına dayalı ve özel olarak hazırlanmalıdır. Dolayısıyla aktivite planlamaları içinde engelli bireylere ilk aşamada adapte (uyarlanmış) edicifiziksel eğitim programları, ikinci aşamada iyileştiricifiziksel eğitim programları, son aşamada ise geliştiricifiziksel eğitim programları uygulatılmalıdır (Gallahue ve Donnelly, 2003:282).

Dolayısıyla, Engellilere uygulanacak “uygun eğitim” programlarının içinde beden eğitimi ve spor uygulamalarının önemi sporun engelli öğrencilere kazandırdığı nitelikler ve kendi bireysel yeteneklerine göre seçim yapabilme durumu göz önüne alındığında kendine yeten bir birey olarak yaşamın devamlılığını sağlama ve toplumsal uyum yönüyle ne kadar önem taşıdığı bilinmektedir. Yapılan araştırmada öğrencilerin kendi bireysel yeteneklerine göre spor branşlarını belirlemediği (% 73,7), beden eğitimi ve spor dersinin engelli öğrencilerin engel ve yetenek gruplarına göre işlenmediği (% 71,4), beden eğitimi ve spor programının engelli öğrenciler için uygun eğitimsel uygulamaları içermediği (% 76,7) belirlenmiştir. Öğretmenlerin algılarına göre bu ifadenin aritmetik ortalaması ($\bar{x}=3,97$) puan aralığı ile olumsuz olarak değerlendirilmiş ve “alt düzey yeterlik” aralığında sıralanmıştır. Sonuç olarak, Engelli çocuklarda yapılacak olan beden eğitimi ve spor programı uzun vadeli hedefler ele alındığında; engelli bireylerde olumlu benlik, sosyal yeterlilik, motor becerilerde gelişim, fiziksel ve motor uygunluk, serbest zaman becerileri, gerilimi giderme, oyun becerileri gibi eğitimsel uygulamaları içermelidir.

Beden eğitimi ve spor ders programı engelli öğrencilerin motorsal becerilerini geliştirmediği (% 66,6) belirlenirken, bu ifadeye verilen cevaplar ($\bar{x}=3,85$) “alt düzey yeterlik” aralığında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla, öğretmenler beden eğitimi ve spor ders

programının engelli öğrencilerin motor becerilerini geliştirmediğini belirtmişlerdir. Sonuç olarak, beden eğitimi programları uygulanırken normal sınıfların beden eğitimi programlarını yürüten öğretmenlerin genellikle birincil hedeflerinin öğrencilerin fiziksel ve motor yeterliliklerini geliştirmek olduğunu belirtirken, özel gereksinimi olan bireyler için uyarlanmış beden eğitimi uygulamalarında birincil hedeflerin; algısal motor fonksiyonlar, sosyalleşme, arkadaşlık kurabilme- kabul edilme, benlik kavramı konularını kapsamaması gerekliliğini belirtmiştir (Özsoy ve diğ., 2002). Bu nedenle, Fiziksel ve motor uygunluk unsurları, çocuğun sosyal ve duygusal gelişimi üzerinde önemli rol oynayan psikomotor becerilerin kazanılmasında büyük önem taşımaktadır. Sınıf öğretmenlerin algılarına göre programdaki kazanımların beden eğitimi ve spor konu alanının özelliklerine uygun olduğu (% 59,6) sonucuna varılmıştır. Yapılan benzer bir çalışmada, Biçer (2000) yaptığı araştırmasında iyi planlanmış bir beden eğitimi ve spor ders programının engelli çocukların fiziksel, zihinsel, psikolojik, psiko-motor gibi tüm gelişim alanlarını olumlu etkilediği sonucuna ulaşmıştır. Aynı zamanda, İlhan (2008) yılında, düzenli olarak yapılan beden eğitimi ve spor etkinliklerinin eğitilebilir zihinsel engelli çocukların sosyalleşme düzeylerinde etkili olup olmadığını belirlemek amacıyla bir çalışma yapmıştır. Sunçta beden eğitimi ve spor etkinliklerinin doğal ortamı içinde bulunan tüm bireyleri farklı şekillerde etkilemekte ve tüm gelişim boyutlarını desteklemektedir. Eğitimin vazgeçilmez unsuru olan beden eğitimi ve sporun eğitilebilir zihinsel engelli çocukların sosyalleşmeleri yolunda etkin bir unsur olduğu belirginleşmiştir. Benzer şekilde, Arslan (2008) Sınıf Öğretmenlerinin İlköğretim Birinci Kademe Beden Eğitimi Ders Programlarına ve Beden Eğitimi Dersine İlişkin Görüşleri ile ilgili yapılan çalışmanın sonuçlarına göre; sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi ders programlarına ilişkin görüşlerinin olumlu olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Sınıf öğretmeni, özel gereksinimli olan öğrencilerin normal gelişim gösteren çocukların bulunduğu sınıfa kaynaştırılmasında hem sınıfın sosyal iklimi, hem de davranışlar açısından güçlü bir arabulucudur. Bu nedenle, beden eğitimi ve spor engelli bireylerin sağlam ve engelli bireylerle bir araya gelmelerine olanak sağlayarak özel eğitimde ulaşılması hedeflenen kaynaştırma için son derece önemli bir işlevi yerine getirmektedir. Yapılan çalışmada, öğretmenlerin okullarında kaynaştırma öğrencisi gelmeden önce kaynaştırma eğitiminin verilmediği (% 71,6), bu değerler, öğretmen görüşünün ortalamasının ($\bar{x}=3,93$) olumsuz ve “alt düzey yeterlik” aralığında değerlendirildiğini göstermektedir. Normal öğrencilerin engelli öğrencilere karşı tutumlarının olumlu olduğu (% 81,8), engelli öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerinde problem yaşadığı (% 60,6), bu durum öğretmenlerin yarıdan fazlasının ($\bar{x}=2,67$) “orta düzey yeterlik” puan aralığında olduğunu ve engelli öğrencilerle ilgili en çok beden eğitimi ve spor dersinde problem yaşadığını göstermektedir. Fiziki koşulların yeterli olmadığı (% 61,6), beden eğitimi ve spor derslerinde zorlandıkları ve kaynaştırma uygulamalarına devam eden öğrencilerin birden fazla engelin olması beden eğitimi ve spor ders uygulamalarını olumsuz etkilediği (% 55,6) ve ($\bar{x}=3,55$) “alt düzey yeterlik” puan aralığında değerlendirildiği sonucuna varmışlardır. Dolayısıyla, beden eğitimi ve spor dersi ile ilgili olarak kaynaştırma eğitimi uygulanan ilköğretim okullarında görev alan sınıf öğretmenlerinin yaşadıkları sorunların irdelenmesine ve daha

başarılı bir kaynaştırma uygulamasının gerçekleşmesine yönelik önlemlerin alınması sağlanmalıdır.

Benzer şekilde yapılan bir araştırmada; Kaya (2003) yılında “ilköğretim okulu yöneticilerinin, sınıf öğretmenlerinin ve rehber öğretmenlerin kaynaştırma ile ilgili bilgi, tutum ve uygulamalarının incelenmesi” konulu araştırma sonucuna göre; teorik derslerde özellikle uyum sorunu ve öğrenme güçlüğü olan öğrenciler açısından daha zor olmakla birlikte beden eğitimi dersi engelli bireylerin gelişimi açısından olumlu yönde büyük bir potansiyele sahip olduğu belirtilmiştir. Araştırmaya katılan sınıf öğretmenlerinin, büyük bir çoğunluğu kendini kaynaştırma eğitiminde yeterli görmemektedir. Daha önce yapılan bazı araştırmalar da (İzci, 2005 ve Temel, 2000) bu sonuçları destekler niteliktedir. Örneğin İzci (2005) görev yapmakta olan sınıf öğretmenlerinin kaynaştırma eğitimi konusundaki bilgi ve beceri eksiklikleri olmasının, kaynaştırma eğitiminde istenilen verimin elde edilememesinin nedenlerinden biri olduğu sonucuna ulaşmıştır. Kaynaştırmaya yönelik öğretmen görüşlerinin belirlendiği çeşitli araştırmalar (Batu, 2000; Çuhadar, 2006; Temel, 2000; Yıkılmış, 2006) olmasına karşılık, sınıf öğretmenlerinin beden eğitimi dersinde kaynaştırma eğitimindeki yeterliklerinin belirlendiği çalışmaların az sayıda olduğu görülmüştür. Bu nedenle bu alanda çalışmaların yapılması alana katkı sağlayabilir.

Sonuç olarak; Beden eğitimi ve spor programındaki kazanımların açık ve anlaşılır olmadığı, engelli öğrencilerin topluma uyumunu kolaylaştırmadığı, öğrencilerin engelleri doğrultusunda hazırlanmadığı, öğrencilerin engelleri ve yeteneklerini göz önünde bulundurmadığı sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda, öğrenciler bireysel yeteneklerine göre spor branşlarını belirlemediği, beden eğitimi ve spor dersinin engelli öğrencilerin engel ve yetenek gruplarına göre işlenmediği, öğrenciler için uygun eğitimsel uygulamaları içermediği, öğrencilerin motorsal becerilerini geliştirmediği belirlenmiştir. Yaşanan en önemli sorunlardan birinde öğretmenlere okullarında kaynaştırma öğrencisi gelmeden önce kaynaştırma eğitiminin verilmediği, engelli öğrencilerin beden eğitimi ve spor derslerinde problem yaşadığı, fiziki koşulların yeterli olmadığı, beden eğitimi ve spor derslerinde zorlandıkları ve kaynaştırma uygulamalarına devam eden öğrencilerin birden fazla engelin olması beden eğitimi ve spor ders uygulamalarını olumsuz etkilediği görülmektedir. Dolayısıyla, engellilerde beden eğitimi ve spor dersi programından ve kaynaştırma eğitiminden kaynaklanan sorunların öğrencilerde ciddi problemlere yol açtığı belirlenirken, bu problemlerin engellilerle ilgili eğitim ve öğretimi olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKLAR

- ARACI, H. (1999).** “Öğretmenler ve Öğrenciler için Okullarda Beden Eğitimi”, Ankara:Nobel Yayınları.
- ARSLAN, Y. (2008).** “Sınıf Öğretmenlerinin İlköğretim Birinci Kademe Beden Eğitimi Ders Programlarına ve Beden Eğitimi Dersine İlişkin Görüşleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

- BABAOĞLAN, E., YILMAZ, Ş. (2010).** “Sınıf Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimindeki Yeterlikleri”, Kastamonu Eğitim Dergisi. 18(2), 345-354.
- BATTAL, İ. (2007).** “Sınıf Öğretmenlerinin ve Branş Öğretmenlerinin Kaynaştırma Eğitimine İlişkin Yeterliliklerinin Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon.
- BATU, E. S. (2000).** “Kaynaştırma, Destek Hizmetler ve Kaynaştırmaya Hazırlık Etkinlikleri”, Anadolu Üniversitesi, Engelliler Araştırma Enstitüsü, Özel Eğitim Dergisi. 2(4), 35 – 45.
- Biçer, Y. (2000).** Sportif Çalışmaların ve Oyunların Zihinsel Özürlü Çocuklar Üzerindeki Etkileri. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi. Elazığ.
- ÇALIŞKAN, E. (2011).** “Engelli Çocuklarda Spor Eğitimi ve Ailelerin Yaklaşımları”, I. Uluslar arası Katılımlı Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Kongresi, 5-7 Mayıs 2011, Konya. s. 30.
- ÇEVİRİM, H. (2009).** “Engellilerde Beden Eğitimi ve Spor Dersinin Programdaki Yeri ve İşlenişinin Değerlendirilmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Fırat Üniversitesi, Elazığ.
- ÇUHADAR, Y. (2006).** İlköğretim 1- 5. Sınıflarda Kaynaştırma Eğitimine Tabi Olan Öğrenciler İçin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programlarının Hazırlanması, Uygulanması, İzlenmesi ve Değerlendirilmesi İle İlgili Olarak Sınıf Öğretmenleri Ve Yöneticilerin Görüşlerinin Belirlenmesi. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Zonguldak Karaelmas Üniversitesi. Zonguldak.
- EDUCATION, A. (2006).** “Daily Physical Activity: A Hand book for Grades 1-9 Schools”, Alberta, Canada.
- GALLAHUE, D. AND DONNELLY, F. C. (2003).** “Assesing Progress: Motor, Fitness, and Physical Activity Assesment. Development Physical Education for All Children, 282-313.
- GÜNEŞ, A. (2002).** “Okullarda Beden Eğitimi ve Oyun Öğretimi”, Ankara: Pegem Yayıncılık.
- İLHAN, L. (2008).** “Eğitilebilir Zihinsel Engelli Çocuklarda Beden Eğitimi ve Sporun Sosyalleşme Düzeylerine Etkisi”, Kastamonu Eğitim Dergisi. 16(1), 315-324.
- İZCİ, E. (2005).** “Sınıf öğretmeni adaylarının “özel eğitim” konusundaki yeterlikleri”, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. 4(14), 106-114.

- KAYA, U. (2003).** “İlköğretim Okulu Yöneticilerinin, Sınıf Öğretmenlerinin Ve Rehber Öğretmenlerin Kaynaştırma İle İlgili Bilgi, Tutum Ve Uygulamalarının İncelenmesi”, Eğitim Bilimleri Enstitüsü Özel Eğitim Bölümü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Ankara.
- MORGAN, P. AND BOURKE, S.F. (2004).** “I Know It’s Important But I’d Rather Teach Something Else!”: An Investigation into Generalist Teachers’ Perceptions of Physical Education in the Primary School Curriculum. Paper Presented at the Australian Association for Research in Education Annual Conference, Melbourne, Australia.
- ÖZER, D.S. (2001).** “Engelliler İçin Beden Eğitimi Ve Spor”, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- ÖZSOY, Y. ÖZYÜREK, M. VD. (2002).** “Özel Eğitime Giriş”, Ankara: Karatepe Yayınları.
- PETTİFOR, B. (1999).** “Physical Education Methods for Classroom Teachers”, USA: Human Kinetics. Champaign, IL
- ROTH, J.F. (2005).** “The Role of Teachers’ Self-efficacy in Increasing Children’s Physical Activity”, Ph.D Thesis. Louisiana State University.
- SANIOĞLU, A. BÜYÜKKARAGÖZ, S. DUMAN, S. SARI, H. (2008).** “İlköğretim Okullarındaki Özel Eğitim Sınıflarında Görevli Öğretmenlerin Beden Eğitimi Ders Programı ile İlgili Görüşlerinin Değerlendirilmesi” S.Ü. BES Bilim Dergisi. 10(2), 40–50.
- SARI, H. (2003).** “Özel Eğitime Muhtaç Öğrencilerin Eğitimleriyle İlgili Çağdaş Öneriler”, Ankara, Pegem Yayıncılık
- SAYDAM, R. (2003).** “İlköğretim Okulu I ve II. Devre Müzik Eğitiminde Eğitimci Sorunu”, Cumhuriyetimizin 80. Yılında Müzik Sempozyumu. İnönü Üniversitesi, 30-31 Ekim 2003, Malatya.
- TOPKAYA, İ. (2011).** “Sınıf Öğretmenliği Eğitiminde Beden Eğitimi Öğretimi” İstanbul: Kriter Yayınları.
- TEMEL, Z. F. (2000).** “Okul Öncesi Eğitimcilerinin Engellilerin Kaynaştırılmasına İlişkin Görüşleri”, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi. 18, 148-155.
- YIKMIŞ, N. (2006).** “İl Milli Eğitim Yöneticilerinin Kaynaştırma Uygulamalarına İlişkin Görüş Ve Önerileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu.